

A KIÁLLÍTÁSOK MŰVÉSZETE

AKIÁLLÍTÁSOK napjaink városi — de főleg nagyvárosi életének — megszokott, már-már szinte megunt, mindennapos eseményeivé váltak. Másként volt ez a régebbi időkben, amikor kiállításaink ősei, a nagy, évente egyszer ismétlődő vásárok igazi eseményei voltak a városoknak. A vásártartás joga a legnagyobb királyi kedvezmények közé tartozott s gazdasági jelentőségén túl a vásár az év nagy népi eseménye, szenzációja volt: a régi idők nehézkes és lassú közlekedése közepette távoli vidékek, országok újdonságai, furcsaságai érkeztek a vásárra s annak nyüzsgő élete felfokozta az életkedvet, felvirágoztatta a vásárlókedvet s így az egész város népét kiemelte a köznapok egyhangúságából. A vásárok leszármazottjai, a mi kiállításaink erre csak ritkán képesek, — talán azért is, mert a nagyvilág újdonságainak híreit ma, a mozgófénykép és rádió korában, úgyszólván óráról-óra kapjuk, csak győzzük nézni, hallgatni mindennapunk vásári zenebonáját — de úgy tetszik a kiállítások csődjét legalább ugyanannyira okozza azok rendezésének, felállításának, módszereinek helytelen mivolta.

Az első modern kiállítások, London, Párizs világkiállításai a hajdani vásároknak a gyáripár, a világkereskedelem jegyében fogant gyermekei voltak. Nagyszerűségükkel, a nyújtottnak változatosságával és újságával valóban elcsodálkoztatták az egész Föld kerekességét. De mindegyik nyújtott is valami addig egészen elképzelhetlent: az 1851. évi londoni kiállítás Paxton Kristálypalotáját, az első vasból és üvegből megépített óriásépületet, az 1867. évi párizsi kiállítás újra nagyszerű acélszerkezeteket mutatott be s az első személyfelvonókat, az 1889. évi pedig az Eiffel-torony csodájával kápráztatta el a világot, Bécs 1898-ban az óriáskerékkel keltett figyelmet.

A kiállítások rendezői fokozatosan mind több gondot fordítottak arra, hogy a pusztán kereskedelmi érdekeket szolgáló csoportok mellé eszmei tartalmú osztályok társuljanak, amelyek anyagának érdekessége mind többeket vonzott a kiállításra. Apáink felejthetetlen élménye volt az 1896. évi Ezredéves kiállítás történelmi csoportja, mely az Alpár Ignác tervezte ötletes Vajdahunyad várban talált stílusos keretet. Szinte egészen új utakat tört 1911-ben a drezdai Egészségügyi kiállítás, ahol a németek rendszerességükkel a biológia és higiéné tudományának eredményeit mutatták be a legszélesebb rétegeknek s ezzel a kiállítások egészen új típusát teremtették meg, olyant, ame-

lyen a kiállítás vásári tartalma — üzleti gerince — teljesen a háttérbe szorult, sőt azt a rendezők szinte mellékesnek minősítették, szinte takargatták! Az itt feltárt út jellemzőjévé lett az elmúlt 25 év nagyobb és kisebb kiállításainak: 1925-ben Párizs az új iparművészet jegyében rendez világi kiállítást, 1931-ben a francia kolóniáknak népszerűsítésére. 1929-ben Köln a sajtó nagyhatalmát kívánja demonstrálni a Pressán. Újabb típust inauguráltak 1927-ben Stuttgartban, ahol nem múló kiállítási pavillonokat és csarnokokat róttak össze, hanem az új lakóforma bemutatására egy 30 házból álló lakótelepet építettek, amely azóta is használatban van. Ezt a példát azóta többször követték. (Breslau 1929, Wien 1932, Varsó 1935.)¹

De egy emberöltő ilyen gyakorlata mindezt megszokottá tette, a közönség mindinkább kezd elfásulni a kiállításügy iránt, belefárad és bizalmatlan lesz, főként azért, mert néhány egészen nagyszabású, kitűnő gondolat, de alapjában szinte tökéletesen megrendezett kiállítás után a kiállítások hada csak csalódást okozott számára. Mindenki, aki a kérdéssel foglalkozik, világosan érzi, hogy vagy be kell szüntetni a kiállításokat, vagy valamilyen változásnak kell bekövetkeznie, különösen érzik ezt a kiállítók, akik a költségeket megfizetik. Elkedvetlenedésük, kényszerű részvételük csak még inkább elsekélyíti az egész kiállításügyet. Bár nálunk, szomorú gazdasági körülményeink közepette, nagyobb szabású, világviszonylatban is hatásra törekvő kiállításokról beszélni sem lehet, mégis mindezt érzi mindenki, aki csak meglátogatja mindig inkább vásárjellegű kiállításainkat és ott megfigyeli az unottan fáradozó közönséget, a kiállítók kedvetlenségét.

Lássuk tehát a kiállításügy alapvető kérdéseit először a látogató közönség szemszögéből. Mit vár a beléptijegyet megváltó a kiállítástól? Újat akar látni, az újnak mindig eleven szenzációja csábítja a kiállításba. Talán — tudat alatt — tanulni is akar, olyant akar kellemes körülmények közepette megismerni, ami az életét szebbé és kényelmesebbé teheti, amivel munkáját eredményesebbé teheti. Tájékozódni akar azokról a lehetőségekről, amelyek életsorsát talán előbbrevihetik. Jó jellege alatt rendezett népszerű tudományos kiállításon ismereteit akarja bővíteni.

Az első tényezőt: az újnak varázsát kitűnő kereskedelmi érzékel ismerik fel az ú. n. újdonságterjesztők, akik a kispénzű közönség számára meglepően új cikkeket, filléres árukat kínálnak ősi vásári zenebonával, színészi rábeszélőképeséssel. S ők azok, akik kiállítások hasznának javát besöprik apró, de nagyforgalmú, gyors lejáratú üzletkötéseikkel. Ezért nincsen kiállítás, ahol ott ne lennének. Bennük él a régi vásárok szelleme legtisztábban, legéletrevalóbban, ők tudják az újat legélesebben kidomborítani.

Persze a közönség nem ezért jön: a tényleg vásárolni kívánó közönség komolyabb szükségleteinek kielégítésére, tájékozódásra törekszik. A komolyabb ipar és kereskedelem azonban sokkal kevesebb sikerrel, hozzáértéssel szolgálja ezt az óhajt. Apró és apróbb ú. n. „standokat“ bérel s abba belezúfolja minden válogatás nélkül minden

¹ A képzőművészeti kiállítások szövevényes és kényes kérdéseivel e tanulmányban nem foglalkozunk.

cikkét. A „stand“ végül is nem más, mint boltjának agyonzsúfolt, összehérselt, kisebbitett változata, — tehát az, amit a közönség a város utcáin is lát. A „standok“ állandó ismétlődése lerontja egymás hatását. A közönség fáradtan sodródik s egy negyedóra után már semmit sem lát s minden vágya a söröző, a kávézó, ahol leülhet s ahonnan eltávozva, csalódva tér haza... S a hivatásos vásárló, a kereskedő, aki készleteit kívánja kiegészíteni, csak a hatalmas katalóguskötet beható tanulmányozása árán érheti el célját, találja meg a neki szükséges árut. Ha az egyes, kiállításnak nevezett árusítóhelyet közelebről szemügyre vesszük, akkor a legtöbbször azt látjuk, hogy a cikkek — esetleg magas minőségű cikkek — felállítása a kiállítás művészetének, a figyelemkeltésnek, a szem megragadásának leg-
elemibb ismerete nélkül történt. Hatásra csak legkevesebben számíthatnak.

Hasonló a helyzet az ú. n. tudományos, egy-egy gondolatot, eszmét szolgáló kiállítások esetében. Jellemző azok létrejötte. Vagy nagy garral, vagy enyhe kényszeredettséggel elhatározzák a kiállítás megrendezését s végül az egész nem lesz más, mint meglévő, régebben véletlenszerűen létrejött, itt-ott porosodó anyagnak összehordása, rendszertelen, szívnélküli kifüggesztése. Mindenki ismeri a kiállításoknak ezt a típusát: hivatalok falairól leszedett színehagyott, csak a beavatott számára megközelíthető táblázatok és térképek, elsárgult fényképek, töredezett, piszkos modellek, amelyekkel tele-tömik azt a helyiséget, ahol a kiállító testület és a megnyitó notabilitások szembe szavalnak egymásnak a kiállítás sorsdöntő jelentőségéről s annak várható csodaszerű következményeiről í Minderről a sajtó zengzetes közleményeket ír, —a közönség pedig értelmetlenül áll a kiállítás előtt s csalódva távozik!

Mindez csak enyhe, igen enyhén színezett képe kiállításaink teljesítményének, a legegyszerűbb hozzáértés teljes hiányából eredő csődjének. Változást, eredményes kiállításokat csak akkor várhatunk, ha mindez másként lesz, hogyha a feladat lélektani alapjaiból kiindulva másként cselekszünk s a mai állapotot mielőbb felszámoljuk. Kísér-
ljük megtalálni a helyes út nagy, lényeges vonalait.

Mindenekelőtt alapvető fontosságú az a tény, hogy a kiállítást felkeresők valami egészen újat várnak. Az újnak szenzációjával kell őket megkapni, a kiállításon bemutatottak közelébe hozni. Olyant kell nyújtani, ami valami teljesen újnak benyomásával szolgál. Ha valahol, úgy itt van helye az épater le bourgeois elvének, — mert itt épp ezt kívánja a derék polgárember. Az újszerűségből eredő meglepetés hatásának már a kiállítás külső megjelenésében kell jelentkeznie: az építész soha nem látott, sehol másutt nem alkalmazható ötlettel éljen. S ez vonatkozik a belsőre, a termek és csarnokok kiképzésére. Példaadó volt e tekintetben a római fasiszta kiállítás komor homlokzata a hatalmas bárdokkal, a minden eddigi kiállítási gyakorlattal ellentétes belépőtér: ahol nem tágas csarnok fogadta az érkezőt, hanem sziklahasadékszerűen keskeny és magas folyosókon át jutott az első terembe, ahol embernagyságúra nagyított újságkivágások, többszörös életnagyságú fényképek, roppant fotomontázsok

borították a falakat, majd a fasizmus tízéves útját teremsorozat végén ünnepélyes zászlócsarnokba léptünk s végül elértünk a misztikus, a Giovanezza dalától zengő mártír-kápolnába. Állandó fokozás, szinte zenei kompozíció ragadta magával a közönséget, amely még akkor is, ha távol állott a mozgalmótól, felejthetetlen élménnyel távozott. Ezért egyáltalán nem csodálatos az, hogy az eredetileg hat hónapra felépített kiállítást két éven át kellett nyitva tartani.

A kiállítási építész fantáziája csapongjon, — legmerészebb ötletei a legértékesebbek — hacsak a jóízlés határain belül maradnak. Legelsőrendű feladata az első nagy hatás érdekében egy a mindennapival lehetőleg ellentétes környezetet teremteni, a köznapból kiragadni a látogatót s benne egy új, ismeretlen világba lépés illúzióját kelteni. Épp ezért az elképzelhető legnagyobb hiba történelmi reminiscenciákra épült teret formálni, pl. egy görög-római oszlopcsarnokot építeni — ez szinte a balsiker megalapozójává lehet! A legszélesebb ívben kell elkerülni a sablonos ünnepélyességet, az azzal járó hüvös unalmat. A kiállítás előcsarnokát a megnyitási ceremóniára beállítani, annak környezetévé alakítani, a legsúlyosabb félreértés, — mert a kiállítás nem a megnyitást lebonyolító néhányak, hanem ezrek és tízezrek részére készül. A megnyitás múlt pillanatai ezzel szemben lényegtelenek.

Vonatkozik ez az egyes kiállítási részletekre, mint a bemutatott anyagra, az egyes tárgyak felállítására. A két korintusi oszlop közé állított felnagyított, papírból formált illatszeres üveg mindenkiből csak egy hatalmas ásitást vált ki, lehet igen ízléses, de nem kiállítás-szerű. Ha ugyanazt a tárgyat soha nem látott térbeli ötletbe helyez-zük, úgy, amint a plakátfestő teszi, mint egy kifejező gesztus, megjelenésével együtt a látogató emlékezetébe vésődik. Ez nemcsak ipari és kereskedői kiállításra érvényes, hanem alkalmazandó az eszmei, tudományos kiállításra is, amely tényeket, valóságokat vagy gondolatokat, eszméket kíván a szemlélő emlékezetébe vésni. A siker titka itt is az, hogy a közönséget lekössük, szinte kényszeresük a figyelemre, sőt a velünk gondolkodásra. A közönséget ide is az újnak varázsa csalogatja. Ritka az a munkájából fáradtan, napi gondjaitól terhelten érkező, aki tudatosan tanulni jön, — ezért észrevétlenül kell tanítani. A kiállítás látogatóját szinte nem szabad komoly felnőttnek tekinteni, — sokkal inkább gyermek az. Úgy kell vele bánni, mint a gyermekkel: a kiállítás legyen úgyszólván egy nagy Montessori-iskola, tanítson játszva — és pedig a szó szoros értelmében játszva — tevékenykedve.

Hiába függnek a falakon komoly értékű, tudományosan szerkesztett táblázatok, sokatmondó vonalas grafikonok, részletes és éppen részleteik sokasága révén áttekinthetetlen térképek — egyszerűen nem érdeklik a gyermeki lélekkel belépő felnőttet, az nem veszi magának azt a fáradságot, hogy elolvassa, végiggondolja az eléje állítottakat. Meg kell fogni a szemét, a lelkét, fel kell kelteni az érdeklődését, kézen fogva kell vezetni. S ehhez többet ér sokszor egy tréfás kép, a tények humoros beállítása, fordulatos szemléltetése, mert ez olyan út, amelyen a szemlélő hajlandó velünk jönni, követni gondolat-sorunkat, a felsorakoztatott tényekben tájékozódni fog, különösen ha azokat egészen újszerű beállításban állítjuk eléje.

Döntő fontosságú a kiállítás első helyiségének alakítása, amellyel villámcsapásszerűen abba a kiállításgondolatkörbe, hangulatba állítjuk a szinte gyanútlanul belépőt, hogy hajlandó velünk jönni, lépésről-lépésre követni gondolatunkat. E tekintetben szinte tökéletes volt a milánói aeronautikai kiállítás előcsarnokának Ikarus- emléke: egy kerek terem közepén, azürkék falaktól körülveve a tér közepén egy lendületes, alumíniumlemezekből készült fehérén ragyogó spirális emelkedett a magasba, — mögötte a falon pedig Ikarus szobra lebegett: a repülés gondolatának minden szépsége, heroizmusa állott a szemlélő előtt...

Az így vagy hasonló módon megkapott látogató már többre hajlandó, már komolyabban érdeklődik a kiállítás tárgya iránt, tudni szeretné, mit fogunk neki még megmutatni, a tapasztaltabb kiállítás-látogató szinte azt lesi, hogy az egyszer, a belépéskor elért érdeklődési fokot fenn tudjuk-e tartani továbbra is?

A leghatásosabb kiállítási eszközök egyike a tárgyak mozgathatósága, mely a felnőttben rejtőző örök gyermeket mindig lebilincselni képes. Eszembe ötlök az 1933. évi milánói kiállítás megnyitásának az a jelenete, amikor az olasz király a magyar osztályban elhelyezett mozgatható forgószínpadmodellnél soká időzött s végül is nem restellte maga forgatni azt! Előnyös, ha a mozgás nem állandó, mechanikus jellegű, mert az ilyen percek alatt unalmassá válik. A mozgást a látogatónak kell felidézni tudni s minél nagyobb része van abban, annak irányításában, változtatásában, annál inkább köti le a figyelmét. Ez az eszköz úgyszólván minden tárgykörben alkalmazható és sikerrel használható. Hogy a változó kép minő hatású, azt jól megfigyelhetni az ósdi, forgatható stereoskop-szekerények körül, melyek mágnesesen vonzzák a közönséget, — pedig minő naiv és szimpla dolgok, mennyivel érdekesebbeket és többet mondókat lehet ma a villamosság segítségével szerkeszteni. Minő érdekes volna pl. egy átvilágított térkép, amely Budapest fejlődését, XVI. századi lehanyaglását és újra felvirágzását mozgásban szemléltetné, — mindenestre többet érne, mint a képszerűséget nélkülöző elbeszéléseink Budapest múltjáról! Vagy egy hasonló berendezés, amely a magyarság útját a honfoglalásig szemléltetné, egy másik a tatárbetörés lefolyását s a kelet hordáinak távozási útját szemléltető, egy harmadik a török hódoltság fokozatos kiterjedését és elmúlását érzékeltető színes, mozgó térkép. Mindez aránylag egyszerűen és olcsón megvalósítható filmszalagokon, melynek vetítését gyengeáramú relais-vel a közönség indíthatja meg. E példákat a végtelenségig lehetne folytatni.

Mindebből azonban világosan következik, hogy a kiállítás anyagának egységes szempontok szerint készülnie kell lennie s a felállítás feladata ezt az egységet kidomborítani, áttetszővé, olvashatóvá tenni. Minden egyes kiállítási darabnak, minden táblának ez egység jegyében fogamnak kell lennie, abba maradéktalanul bele kell illeszkednie, egyetlen résznek sem lehet e vonalon kívül állania, nem szabad életelen elemként hatnia, nem szabad az egységes gondolatot megtagadnia. Hatásos kiállítást nem lehet különböző szellemű, különböző

felfogásban készült táblázatok összehordása árán felépíteni. Még kevésbé lehet hatásra számítani egy olyan kiállítással, amelynek területét egyszerűen felparcellázzuk s azt mondjuk, hogy az egyiket A, a másikat B intézmény, a harmadikat X vagy Y úr fogja a „maga anyagával“ megtölteni. A kiállítási termék egész sorának feladata egy gondolatot, esetleg annak szerteágazó részeit bemutatni, érthetővé tenni. Módfellett kell ügyelni arra is, hogy ebben az egységben minél kevesebb legyen a zökkenő, mert megtörténhet, hogy az első ilyen kiemeli az érdeklődő látogatót gondolatmenetünkéből.

Az egyetlen nagy gondolati vonalra felépített kiállításnak lehetnek elágazásai, mellékvonalai, amelyek mentén egy-egy részletet bővebben és részletesebben demonstrálhatunk — sőt ez egy sikeres kiállításnál szinte nélkülözhetetlen — mert ha az első körjárással a látogató számára vonzó és maradandó emlékü élménnyé válik, akkor az tovább járkal a termék során, most már maga tesz fel kérdéseket s a kiállításra nézve káros volna, ha azzal az érzéssel távozna, hogy nem mélyedhet el tovább a kérdésbe, amely most már a kiállítás révén érdekli őt. Ezért tanácsos az anyagot bifurkálni, s a komolyabb érdeklődéssel is számolni. Ez természetesen megfelelő térbeli csoportosítással vagy előadásbeli differenciálással érendő el, nehogy épp ezek a természetszerűleg nehezebben hozzáférhető csoportok képezzenek olyan zökkenőket, amelyeket óvatosan el kell kerülni.

Amilyen fontos az első nagy benyomás, az előadás megkapó alakítása és egysége, épp olyan fontos annak érthetősége is, tehát a felírásokkal való magyarázás módja és mikéntje. Ennek legelső előfeltétele a rövid, jelszerű, távirati stílusú fogalmazása, a másik előfeltétele a felírások minél könnyebben olvasható írástechnikában előadása. A felírásnak természetszerűleg bele kell illeszkednie abba, amit a kiállítás mondani akar, a felesleges felírások a végsőkig elkerülendők. Kiállításainkon sajnálatosan gyakoriak a magyarázó szövegeknel sokkal szembeszökőbben készült ilyen felírások: „összeállította a Magyar Királyi V... Z... Intézet Igazgatósága“. A látogatót ez egyszerűen nem érdekli — legfeljebb a kiállító testületet! Pedig alapvető kiállítási elv az, hogy legalább látszólag: Minden a látogatóért és semmi a kiállítóért! — annak dacára, hogy természetesen a kiállítás lényegében a kiállítót szolgálja — csak hogy ezt nem szabad éreztetni, megmutatni.

Világítsuk meg egy példán a felírás szerepét! A közönséget igen érdeklik olyan összeállítások, amelyek valamely mindennapi cikk létrejöttét szemléltetik, bemutatván az előállítás során adódó különböző munkafázisokat. Ilyen igen ismert tábla az, amely a ceruza létrejöttét szemlélteti a nyers grafitportól és cédrusléctől a kész írónig. Ha ezeket a munkadarabokat csak nyersen felfűzik egy papírtáblára, — minden átgondolt magyarázó szöveg nélkül — akkor annak kevés hatása lesz; rövid mondatoknak kell az összefüggést a közbenső munkafolyamatokat megmagyaráznia, hogy a szemlélő a változást, a két mintadarab közti különbséget megértse. Igen célszerű, hogyha az egyes jellegzetes munkafolyamatokat jellegzetes, jó beállítású fényképek magyarázzák, s így a tárgy, az írás és a kép,

egymásba olvadva magyarázhat. Vonatkozik ez úgyszólván mindenfajta tudományos kiállításra is, mondjuk egy néprajzi kiállításra, mely pl. a paraszti házat szemlélteti. Teljesen haszontalan az, ha csak a különböző tájak egy-egy házának fényképét függesztjük egyszerűen egymás mellé s megjelöljük a falu nevét, ahol a felvétel készült. A fényképhez elsősorban a ház markánsan előadott helyszínrajzának, a bútorozást is szemléltető alaprajzának és metszetének kell kapcsolódnia. Meg kell magyarázni az alaprajzi elrendezés okait: földművelő, állattenyésztő, vagy minő foglalkozású a gazda. Ezután be kell mutatni a házformát meghatározó szerkezetet, annak anyagát — esetleg kisebb-nagyobb természetes mintadarabokkal: pl. egy paticstábla részben sárral becsapva, részben szabadon hagyva. Meg kell adni a felvilágosítást arra nézve, hogy ez építésmódot miért alkalmazták, pl. a nádfalat azért, mert a táj gazdag nádban — tehát egykét táj felvétel és a környék térképe, a falu légi fényképe szinte nélkülözhetetlenek. Az egész sorozatot egy nagyobb térképpel kell összefoglalni, amelyik az egyes bemutatott típusok elterjedését, esetleg történeti egymásutánját magyarázza. Egyszóval az anyagot nem lehet nyersen kifüggeszteni, hanem azt minden rendelkezésünkre álló kifejezési eszközzel fel kell dolgozni, érthetővé kell tenni a kívülálló számára. A kiállítás — ahogy ma látjuk — több mint egyszerű anyagösszehordás és felhalmozás: a kiállítás ismeretek minél tökéletesebb feltárása, hozzáférhetővé tétele, esetleg gondolatok, eszmék népszerűsítése, a közönség széles rétegeibe vitele legyen. A kiállítást rendező előtt jól ismert gondolatokról nem szabad azt feltételezni, hogy az mindenki előtt ismeretes, sőt épp a bemutatottak ismeretlensége teszi vonzóvá a kiállítást! Épp ezért kell magyarázni, a kívülálló számára járható utat taposni. Es mégegyszer, a kiállítás rendezése mindig a bemutatottnak eszmei síkján mozogjon, lehetőleg soha ne lépjenek személyi motívumok az előtérbe, a kiállítók nevének éles kidomborítása súlyos módszertani hiba.

Vonatkozik ez az ipari és kereskedelmi jellegű, vásártermészetű kiállításokra is. A kiállítást látogató nem a cég kedvéért jön oda — ha csak egy cég cikkei érdeklík, elmehet annak állandó boltjába is. Őt egy cikk terén jelentkező újdonságok érdeklík, összehasonlítani kívánja a különböző gyártmányokat. Elsősorban a cikket keresi, amelyre szüksége van — vagy amelynek szükségéről a kiállítás fogja meggyőzni őt. Ennek felismerésében egy ezidei zürichi háztartási kiállításon nem cégenként, hanem tárgy és tárgycsoportonként állították fel a különböző cégek termékeit, s így a közönség összehasonlításokat tehetett, illetve kikereshette a számára legmegfelelőbb modelleket. Az illetén kiállítás természetesen a minőségi termelés jegyében áll. Rendezése nem egyszerű feladat, mert nem szabad minden cikket azonos módon, szinte raktárszerűen kirakni, hanem minden egyes cikkesopornál egy új ötlettel kell jönni, amely annak sajátosságait a legjobban kidomborítja — ez teszi az ilyen rendszerű kiállításokat is elevenné, mozgalmassá. Több hasznát látni ebben a fényképeknek, a mai új, tárgyilagos fényképezésnek, mint a fotomontázsoknak.

Az eddig elmondottakból nyilván következik, hogy a kiállítás rendezése különleges hozzáértést igényel. Lehet valaki kitűnő gyáros, kitűnő kereskedő, de ez még nem jelenti azt, hogy a maga termékeit, cikkeit kiállításszerűen tudja felállítani. Abból, hogy valaki kitűnő biológus vagy nemzetgazdász, semmiképpen sem következik az, hogy a maga tárgyköréből átütő hatású kiállítást tud rendezni, erre csak akkor lesz képes, ha e tekintetben gyakorlata és tapasztalatai vannak — nevezetesen, ha a maga munkájának anyagát a saját tudásától elvonatkoztatva a kívülálló, a kiállításba tóduló laikusoknak avatatlan szemével tudja látni.

A kiállítás egységes mivoltának szükségéből következik az is, hogy a kiállításokat nem rendezhetik soktagú bizottságok — lehetőleg egy emberre kell ezt a munkát bízni, aki felelőssége tudatában törekszik a legerősebb hatás elérésére. Ennek a — mondjuk — főrendezőnek természetesen szüksége van a részletekben tanácsadókra, az anyagot ismerő szakemberekre — másrészt építész és iparművész, fényképész és grafikus munkatársakra, akik elképzeléseit megvalósítják, de ezek munkájának irányítása, az anyag kiválasztása, csoportosítása az ő feladata. Munkája tárgyi nehézségein túl természetesen személyi szempontból sem egyszerű, sem könnyű. Az egyes kiállítók, a nyers anyagot szolgáltatók partikuláris szempontjait a kiállítás átfogó gondolatának kell alárendelni tudnia. Megtörténhet, hogy azok a maguk szempontjából véve bizonyos joggal panaszkodhatnak egyes rendelkezések ellen, talán igazuk van, hogy ebből vagy abból többet kellett volna kiállítani, de csak az a kérdés, hogy ez a több hasznára vált volna-e a kiállításnak, mint nekik maguknak?

Kiállításaink balsikerei — fokozódó balsikerei — meggondolásokra kell hogy késztesse. Elkerülhetetlen az, hogy a kérdést lehetőleg sokfelől szemügyre vegyük, átgondoljuk, egyes kiállítások sikerének okait felderítsük és a magunk részére hasznosítsuk — mert ellenkező esetben a kiállításokra fordított költségek fokozódó mértékben fognak elveszett, helytelenül felhasznált tőkékké változni egyszerűen azért, mert a közönség mindinkább kerülni fogja a kiállításokat, melyek számára nem nyújtják azt, amit azoktól vár, mivel azok látogatása számára csak csalódást, unalmat és testi fáradságot jelent. Végeredményben pedig ez a kiállítások teljes elsorvasztásához, megszűnéséhez vezetne. Mivel pedig egyes sikerült kiállítások tanulságai szerint ezek némely gondolatok, eszmék népszerűsítésében, tudatosításában igen nagy szolgálatot tehetnek, a technikai és természettudományos műveltségnek hasznos szerszámaivá válhatnak — úgy tetszik, sajnálatos volna a visszafejlődésnek ezt a fokát bevárni. Épp ezért a kiállításrendezés helyes elveit felismerve arra kell törekednünk, hogy azok a tőkék, amelyek nálunk kiállítások rendezésére fordíthatnak, — bárminő alacsonyak is azok világviszonylatban — a magunk körülményei között mégis jelentős összegek — e felismert elvek jegyében használtassanak fel, okszerűen és célszerűen!